

SPIRU C. HARET, UN MARE NAȚIONALIST

Spiru Haret, în tot timpul celor trei ministere ale lui, a căutat, ca prin școală și în jurul ei, să se formeze conștiința națională și dragostea de țară și de neam. Nenumărate sunt circulările, dispozițiile și cuvântările lui, cari tind la aceasta. În „Revista generală a învățământului” a publicat un articol intitulat: „Școala naționalistă” în care păreriile lui de bărbat de stat și despune „că timpul în care trăim formează fără îndoială una din epocile ele mai însemnate din istorie. Niciodată poate, în trecut, nu s'aridicate în același chip atâtea chestii fundamentale, de a căror soluție să atârne îndrumarea viitoarei omeniri. Printre aceste chestii, una din cele mai însemnate este învierea principiului naționalității în virtutea căruia fiecare popor caută să-și asigure existența, unind într'un mănunchiu toate elementele naționale, pe baza legăturilor naționale, pe care le constituie unitatea de limbă, de tradiție, de credință, de aspirațiuni și de nevoi. În lupta aceasta mai mult sau mai puțin pacifică, școala, dacă nu este cea dintâiu, este desigur printre cele dintâi și cele mai puternice mijloace de acțiune”.

Ce frumoase cuvinte și ce minunată prevedere! Dureros lucru însă, că n'a apucat războiul mondial pentru ca să vadă realizat principiul naționalității și toate elementele naționale românești într-un singur mănunchiu. Ar fi fost desigur cel mai fericit român, fiindcă între altele ar fi constatat că școala românească a dat roadele pe care le-a așteptat dela ea.

Prin circulara din Aprilie 1897 adresată conducătorilor de școli, adică la începutul primului său minister, el spune următoarele despre rostul școlii: „Cea dintâiu datorie a școlii, care trece înaintea oricărei alteia este de a forma buni cetățeni și cea dintâiu condiție pentru a fi cineva bun cetățean este de a-și iubi țara fără rezervă, de a avea o încredere nemărginită într'însa și în viitorul ei. Toată activitatea și toată îngrijirea celor însărcinați cu educația tinerimii acolo trebuie să tindă”.

Sp. Haret e cel dintâiu ministru, care a luat inițiativa și a organizat serbările școlare de 10 Mai și 24 Ianuarie. Ce înălțătoare sunt cuvintele din circulările trimise școlilor cu această ocazie. Se vede și din acestea preocupările marelui său suflet românesc. Reproduc următoarele din cele spuse cu prilejul serbării de 10 Mai: „Căutați a face pe copii să prețuiască evenimentele mari ale istoriei noastre mai mult decât pe acelea din istoria altor popoare; să se convingă că strămoșii lor au fost eroi, cari au luptat și și-au vărsat sângele, ca să conserve țara ce-i adăpostește astăzi; redeșteptați în inima lor aceeași aprinsă iubire de țară, pe care și ei trebuie s'o aibă, ca urmași ai celor mai mari eroi; siliți-vă a-i convinge, că țara lor este cea mai bună țară, că neamul lor este cel mai viteaz, cel mai nobil, cel mai energic dintre toate neamurile. Nu vă temeți că veți cădea în exces pe această cale; oricât de departe veți merge, cu atât mai bine va fi. Căutați însă a face să intre adânc în inima tinerilor, că epoca în care trăim este una din cele mai mari în istoria noastră; că Suveranul nostru este unul din cei mai mari din câți au ocupat până acum tronul țării; că niciodată poporul român n'a avut mai bine conștiința

exactă a valorii sale; că niciodată n'a dat într'un timp așa de scurt mai multe și mai mari dovezi de vitalitate și de pricepere; că niciodată n'a avut o poziție mai înaltă între popoarele Europei decât și-a câștigat-o în această din urmă jumătate de secol prin vitejia și înțelepciunea lui. Luptați pentru a nu lăsa să prindă rădăcină la dânșii deprinderea de a găsi rău tot ce văd și tot ce-i înconjoară în țara lor. Combateți din toate puterile tendințele unei școale nenorocite, care lucrează pentru a distruge în sufletele lor orice având generos și orice încredere în oamenii și în instituțiile țării, iarbă veninoasă, care paralizează tocmai ceea ce face puterile și bucuria tinereții, credința în bine”.

Am ținut să reproduc aceste rânduri, fiindcă n'am citit aiurea cuvinte mai simțitoare și mai mișcătoare ca acestea. Haret vorbește în serviciul neamului și al țării lui ca Fichet al germanilor. Și școala trebuie să fie după el pivotul naționalismului. Ea să formeze conștiința națională prin studiul istoriei, al limbii, al tradițiilor și datelor strămoșești. Copiii să ajungă să fie mândri că sunt români ca și strămoșii lor romani și să se simtă fericiți că s'au născut pe pământul țării românești.

Pentru realizarea scopului urmărit, el organizează în vara anului 1904 serbările pentru 400 de ani dela moartea lui Ștefan cel Mare. În București serbarea s'a făcut cu un fast deosebit și cu un cortegiu istoric nemai văzut până atunci. Tot Bucureștiul era în picioare. În biserici pomenirile s'au făcut după un pomelnic întocmit de d. N. Iorga. Cu prilejul acestei serbări (2 Iulie 1904) el a ținut o frumoasă și înălțătoare cuvântare, care ar merita să facă parte dintr'o antologie de educație națională pentru toate școlile secundare. S'a continuat mai în urmă serbarea la Borzești, jud. Bacău, unde e o biserică a lui Ștefan cel Mare și presupusul loc de naștere al lui. Au luat parte la această serbare mii și mii de oameni din toate părțile județului, toți învățătorii și profesorii cu nenumărate echipe de școlari.

În legătură cu aceste serbări, el a dispus ca în fiecare an, la datele istorice, să se facă serbări școlare la Războeni și la Călugăreni. Vor lua parte școlile din regiuni cu școlarii și cu popor. Dă indicațiuni cum să se facă serbările.

În 31 August 1908 s'a făcut frumoasa serbare dela mănăstirea Progota, ctitoria lui P. Rareș și în care e înmormântat cu soția sa Elena. Aici a fost așezată și piatra mormântală a Doamnei Oltea, mama lui Ștefan cel Mare, c'o inscripție întocmită de d. N. Iorga. Rar am văzut în viață o serbare mai frumoasă și mai însuflețită. Mii și mii de oameni veniseră din toate părțile județului, cu școlile și cu școlari. Coborîseră și urmașii plăeșilor lui Ștefan cel Mare, tineri și bătrâni, din părțile muntoase cele mai îndepărtate. Au vorbit în biserică un istoric, secretarul comisiunii monumentelor istorice și Sp. Haret. El și-a terminat cuvântarea astfel: „Să preamărim în fața acestui dumnezeesc altar pe femeia care a dat neamului nostru pe cel mai mare fiu al său și să ne închinăm în fața mormântului său. Acesta e rostul serbării noastre de astăzi. Și sunt fericit că ea se face în apropiere de Baea și de Războeni, în mijlocul urmașilor direcți ai celor ce au câștigat una din cele mai strălucite izbânzi și au pățimit una din cele mai glorioase înfrângerii. Și mă bucur că acest prețios mormânt se găsește aici, unde amintirea faptelor vitejești ale lui Ștefan cel

Mare trăește mai mult decât în orice altă parte a țării și unde, deci, de acum înainte va trăi tot așa de mult și amintirea scumpă a mamei sale”. Și a continuat serbarea până seara cu cântece și jocuri și cu mare veselie în mijlocul unei populații din cele mai sănătoase din câte am văzut. Spiru Haret era transfigurat de emoție și supramulțumit. Și la masă, cu cuvinte tremurânde a spus că suntem datori să întrebuițăm toate mijloacele pentru formarea conștiinței naționale, pentru dezvoltarea sentimentelor de recunoștință și de venerație pentru acei cari ne-au păstrat țara, graiul și legea.

Tot în legătură cu educația națională hotărăște prin Casa școalelor să se întocmească tablouri istorice din momentele cele mai frumoase din trecutul neamului și să fie înzestrată cu ele fiecare școală pentru utilizare la studiul istoriei. El mai hotărăște să se întocmească tablouri cu numele soldaților morți în războiul pentru neatârănare din 1877-78 și să fie așezate în fiecare comună, în școală și în biserică. El dispune ca să fie salutat drapelul național și imnul regal să fie ascultat în picioare. El spune ca și muzica să fie un mijloc puternic pentru a cultiva iubirea de țară și de tot ce e al ei și de aceea cere să se dea o deosebită importanță cântecelor naționale „căci este inadmisibil ca copiii noștri să nu știe de cele mai mulge ori ce este doina și să cânte coruri din Trovatoare”.

Extraordinar e sufletul acestui mare român. El nu uită nici un mijloc pentru formarea conștiinței naționale a școlarilor, pentru educația națională. E un pedagog național cum n'avem un altul în trecut. Dar toate patrioticele lui măsuri sunt luate nu numai pentru școală, adică pentru școlari, ci și pentru popor în genere. „Dacă învățătorul ar considera rolul său ca terminat, îndată ce a dat strict cantitatea și felul de muncă pentru care e plătit, el ar fi un bun funcționar, dar nu ar merita numele de apostol cu care se glorifică și nu ar fi un bun patriot. Învățătorul să învețe și să facă mai buni nu numai pe copii, dar pe toți cei cari au trebuință să fie instruiți și luminați”. – „Întocmai ca modeștii tovarăși ai lui Hristos cari au schimbat fața lumii, ei trebuie să-și ia sarcina de a sămăna vorba cea bună printre cei săraci și ignoranți, să aducă sfat și îndemn celor mici și slabi”.

Poporul nostru, din pricina vitregiei vremurilor, trăia în ignoranță, în întuneric și în sărăcie morală și materială. Ce faci cu un asemenea popor în zile de mari primejdii naționale? De aceea Haret organizează și școli de adulți, biblioteci populare, cercuri culturale, șezători sâtești, serbările școlare de care am vorbit. El voia o conștiință națională a întregului popor român. Dar nu numai atât. El dorea și o îmbunătățire materială a poporului. De aici activitatea extrașcolară a învățătorimii noastre cu întemeierea de bănci populare, de cooperative, de obștii de arendare și de cumpărări de pământ. Spiru Haret a dorit și o reformă agrară. Lucrarea lui intitulată „Chestia țărănească”, publicată în Ianuarie 1995, va rămâne ca o parte frumoasă din testamentul lui și am și eu marea mulțumire sufletească de a o fi citit în manuscris înainte de a fi dată la tipar. Haret spune în introducere că „împrejurările m'au pus în poziție de a cunoaște de aproape o însemnată parte din complexul de probleme, unele mai grele și mai amenințătoare decât altele, care constituie ceea ce se cheamă Chestia țărănească. Am putut să mă conving de ce mare urgență este ca ea să ia primul loc în preocupările oamenilor noștri de stat și să se întreprindă rezolvarea ei în întregime, iar nu numai în parte și prin măsuri

anodine”. Reforma agrară s’a făcut. Cum însă? Bine; însă nu e locul de discutat aci. Nu e de ajuns însă ca țăranul să aibă pământ, ci trebuie să fie o solidaritate între el și frații lui de pe tot întinsul pământului românesc. Să ajungă să simtă la fel când e vorba de patria lor: să aibă o conștiință națională. Ce frumos spune Haret într’un loc: „Patria nu este numai pământul din care scoatem rente. Patria o face și limba, și istoria și tradițiile”. Cuvintele acestea ar trebui săpate pe soclul monumentului ce i se va ridica.

Spiru Haret a fost și un mare etatist. El dorea ca toți cetățenii statului român să țină la acest stat, să-i fie credincioși și devotați. Desigur că acești cetățeni nu sunt numai români, ci și alte nații, cu limbi și credințe deosebite. Fiecare cetățean e liber să țină la limba și credința lui, fără nici o împiedicare din partea administrațiilor statului. O singură condiție: toți trebuie să țină la stat, să-l respecte, să-l sprijine.

Ce constată însă Haret, ca ministru al instrucțiunii? Cetățenii bulgari din Dobrogea și în deosebi din Tulcea fac în școlile lor cea mai dușmănoasă educație față de statul român, fac o educație iredentistă. Cărțile după care se predă în școli erau aduse din Bulgaria. În cărțile de geografie, județele Tulcea și Constanța erau puse și numărate printre județele Bulgariei. S’au găsit prin școlile bulgărești hărți, care „înglobează Dobrogea la Bulgaria”. Haret mai afirmă că acum câțiva ani, într’un sat dela porțile Bucureștilor, într’o predică în biserică s’a spus credincioșilor ca să nu uite că ei nu sunt și nu trebuie să fie români. Și în ce scop? Căci locuitorii aceia trăesc în cea mai deplină liniște și nimeni nu-i turbură, nici pentru limbă, nici pentru religia lor.

Și așa s’a văzut Haret constrâns să închidă liceul bulgăresc din Tulcea și alte școli, făcând secții pe lângă școlile românești cu limba de predare bulgară. Ar fi fost cea mai mare greșală ca sub ochii ministrului să se facă în școli o educație dușmănoasă statului român.

Cam aceleași constatări a făcut Haret și în mijlocul Ciangăilor din Moldova. Acești cetățeni de veacuri așezați în Moldova au rămas străini de poporul român, fiind de limbă ungurească, de religie catolică și de alte moravuri. Preoții lor catolici i-au ținut strânși laolaltă, așa că până astăzi cei mai mulți și femeile aproape toate nu știu un cuvânt românesc. Ungurii din Budapesta i-au susținut și i-au încurajat ca să formeze aproape stat în stat. Nu e casă – spunea Haret – în care să nu se găsească *Abecedarul pentru copiii unguri din Moldova și Calendarul pentru ungurii din România*. Dar mai mult decât atât. În fiecare an veneau agenți dela Budapesta și mergeau din sat în sat pentru propagandă și exaltarea sentimentelor naționale ungurești și de multe ori administrația locală nu știa nimic. Au venit în misiune și deputați unguri. Studiul trimis de fostul revizor școlar I. Ciocan e foarte dureros din punct de vedere al intereselor și demnității statului român.

Haret, pentru ca să apropie pe acești liniștiți cetățeni de poporul român, a trimis ca învățători în satele lor pe cei mai buni, dându-le și o diurnă pe lângă lefurile legale, însă urmașii lui la minister n’au ținut seamă de importanța măsurii luată și lucrurile au rămas ca și mai înainte. Ne plecăm capul cu umilință în fața lipsei de conștiință națională a unor miniștri așa ziși conservatori.

Haret a mai constatat un lucru grav. Erau în țară școli catolice și protestante pentru educația fetelor, în majoritate fete de români, puse sub conducerea călugărițelor catolice și a diaconeselor protestante și chiar a comunităților religioase. Și erau școlile acestea foarte puternice în București, Iași, Craiova, Galați, Turnu-Severin, Ploiești. Sufletele fetelor de români se înstrăinau de neamul și țara lor. Limba română se preda adesea ca obiect facultativ, căci se spunea: „că fetele știu vorbi românește și nu mai e nevoie s' o învețe”. Istoria și geografia țării ori nu se învăța deloc, ori se prezinta mai mult spre batjocorirea țării. E cunoscut cazul unei călugărițe care învăța pe elevele ei, că Ștefan cel Mare a fost un cap de bandiți. Se învăța însă cu amănunte și cu multe laude tot ce privește cutare sau cutare țară depărtată. „Am găsit în mâinile copilelor cărți de lectură străine în care numele României și al Suveranului ei nu erau citate o singură dată, dar se înălța până la ceruri o patrie și un suveran care nu erau ai noștri. Dar religia? ... Copilele învățau că noi suntem eretici și căpătau un fel de aversiune și dispreț față de religia țării.

Haret dispune ca în programele acestor școli să fie introdus studiul limbii române, istoria și geografia țării, iar religia strămoșească să se predea de preoți ortodocși români sau de alte persoane cu cunoștințe teologice.

Până la Haret nimeni nu îndrăznea să calce pragul unor asemenea școli spre a controla învățământul și educația națională. Asemenea școli formau mici sate în statul nostru. Nu cunosc cum mai stau lucrurile și dacă se mai face un control serios.

Persoana lui Spiru Haret va rămâne pentru totdeauna ca cea mai frumoasă pildă de un mare naționalist și de mare etatist.

UN MARE PRIETEN AL ÎNVĂȚĂTORIMEI NOASTRE

Se împlinesc 20 de ani de când ne-a părăsit Spiru C. Haret, omul școalei și al Bisericii și un mare iubitor al poporului român rural.

Desigur că se poate scrie foarte mult despre diferitele fețe ale operei lui, însă eu mă voiu mărgini să arăt ce a făcut el pentru școală și pentru mișcarea culturală și economică la sate. Haret a dat viață școalei primare rurale aplicând obligativitatea învățământului și reușind astfel să sporească numărul înscrierilor în școală, să asigure frecventarea regulată, să înmulțească numărul promoțiilor și al absolvenților. Și așa în timpul ministeriatelor lui am avut un spor de înscrieri de 240.769 de copii sau 75% față de ce era; un spor de 201.206 școlari la frecventare regulată sau 75% în plus; promoții s'au înmulțit cu 160.240 sau 75% și absolvenții cu 16.183 sau 75%. În chipul acesta de unde în 1899 aveam în țară 22,2% știutori de carte, în 1909 aveam 39,4%. În interval de 10 ani numărul știutorilor de carte a crescut cu 17,2%.

Fără localuri de școală, o școală nu poată funcționa cum se cere. De aceea Sp. Haret a dat o deosebită atenție acestei chestiuni. Prin Casa școalelor și prin asociația comunelor el a construit 2.088 de localuri cu 2.800 săli de clasă.

Tot el a înființat școalele de adulți regulamentând funcționarea lor. În 1902–904 funcționau 975 cursuri în comunele rurale, iar în 1908-909 au funcționat 1.403.

În preajma școlilor rurale pentru ajutorarea copiilor săraci a făcut cantine; a făcut biblioteci școlare. În 1898 a înființat 320 de biblioteci, iar în 1903 alte 320, pe care le-a înzestrat cu cărți după o listă tip, tipărite de Casa școalelor. În 1910 erau 1.967 biblioteci populare cu 344.632 cărți și cu 54.866 cititori.

El a înființat revista populară „Albina” pe care o primeau aproape toate școalele primare rurale și Societatea „Steaua”, care a tipărit sute de mii de broșuri cu cuprins variat și folositor.

Învățătorii țineau conferințe lunare în așa zisele Cercuri culturale pentru perfecționarea lor profesională și pentru educarea morală și intelectuală a maselor populare.

Învățătorii noștri rurali și-au făcut datoria pentru școală. Era o frumoasă întrecere între ei. Și Haret se apropia de ei, îi încuraja și îi sprijinea. Era numai suflet pentru ei. De aceea și învățătorii îi răspundeau cu credință și cu devotament. Haret era învățătorii și învățătorii erau Haret.

Întemeiat pe puterea de muncă și pe devotamentul învățătorilor, el a chemat pe cei mai buni și la așa-zisa „activitate extra-școlară”. Prin această activitate, el înțelegea îmbunătățirea economică și morală a sătenilor noștri. Și din această activitate s’a născut Cooperația sub toate formele ei. Și din această activitate s’a născut cooperativele, obștiile de arendare de pământuri, de cumpărări, de vânzări în comun. A fost o mișcare, care a pus în uimire pe cei mai necredincioși. D-l I.G. Duca la frumoasa și neîntrecuta sărbătorire a lui Haret în Decembrie 1911 a spus în numele cooperației următoarele:

„Într’o vreme, în care mai toți credeam că la sate nu este decât nepăsători, întuneric și rătăcirii, d-voastră cel dintâi ați văzut, că era acolo și dor de muncă și sete de ideal. Și prin cuvântul d-voastră ați trezit energiile care lăncezeau, ați dat încredere aceluia care până atunci dibuia în nesiguranță și neștiință!... Desvoltarea acestei mari opere vi se datorește și puteți avea o legitimă mândrie...”

Și e foarte adevărat, căci eram președintele comitetului de redacție al revistei „Albina” și mi-a spus să iau notă de orice lucrare în direcția aceasta, aducând încurajări și laude. Îi sta în inimă cooperația, căci în ea vedea ridicarea economică a sătenilor și solidaritatea dintre ei. Numai așa puteau scăpa de cămătari.

Din pricina acestei opere învățătorii noștri au avut să sufere foarte mult. Se uniseră între ei cămătarii satelor și arendașii așa că în timpul războaielor țărănești din 1907, învățătorii erau acuzați de instigatori.

Un bărbat de stat român l-a acuzat chiar pe Haret de șef al instigatorilor și l-a amenințat în Senat, că îl va arunca pe fereastră deadreptul la Văcărești. Haret, cu conștiința liniștită a luat apărarea învățătorilor într’un raport adresat Regelui Carol I. El arăta acolo într’un tablou amănunțit „că tocmai învățătorii și preoții au fost în prima linie printre acei, care au luptat pentru potolirea patimilor, pentru protecția persoanelor și a proprietăților”.

Și Haret a încurajat și a ajutat pe acești modești muncitori pentru ridicarea satelor noastre. Prin legea din 1908 s'au împroprietărit școalele cu 2-3 hectare. S'a dat dreptul învățătorilor și preoților să cumpere pământuri rurale și să fie împroprietăriți la fel cu sătenii. A dispus ca să se împrumute la Casa școalelor pentru întemeierea de gospodării rurale model, cu câte 1.000 plătindu-se în rate lunare, fără nici o dobândă.

S'a înlesnit să ia în arendă pământurile Casei școalelor în condițiuni avantajoase. Pentru ajutorarea lor s'a înființat și o casă de credit, iar pentru răsplata morală a instituit medalia „Răsplata muncii pentru învățământ”.

Nu cred să fi fost un mai mare iubitor al învățătorilor și al populației rurale ca Haret. El a fost un mare democrat!

SPIRU C. HARET ȘI BISERICA

Spiru Haret a văzut în biserica noastră ortodoxă națională, o instituție de cea mai mare însemnătate în serviciul poporului și al țării. Trecutul ei frumos ca singura instituție culturală și care a ținut strâns unit laolaltă poporul nostru îi datora după el toată recunoștința statului român și tot sprijinul necesar.

Pentru o mai de aproape îngrijire a intereselor bisericii, Haret a înființat *Casa Bisericii*, o instituțiune autonomă cu administratorul ei și dependentă numai personal de ministerul instrucțiunii.

După război, Casa Bisericii a fost transformată într'un minister al cultelor și mai în urmă a fost desființat și înlocuit cu un serviciu anexă în ministerul instrucțiunii. Păcat dacă nu se lucrează cu pricepere în cele mai de seamă lucruri!

Cu prilejul răzcoalelor țărănești din 1907 Haret constatase o lipsă absolută de apropiere între membrii clerului superior și între preoți. Chiriarchii bisericii noastre nu cunoșteau starea spiritelor din parohiile eparhiei lor. Regimul bisericesc era autocrat. Și atunci Haret a modificat legea clarului, înființând *Consistoriul superior bisericesc*. Câte greutăți, câte sbuciumări pentru ca proiectul de lege să devină lege. Instituția aceasta era combătută de opoziție, de unii chiriarchi și de adversarii bisericii noastre, cari o voiau slabă, fără viață. Instituția era însă de mare folos și eu care am asistat la toate ședințele ei în calitate de administrator al Casei Bisericii, plecam totdeauna înălțat sufletește, fiindcă vedeam o apropiere între preoți și arhieriei și discuțiunile ce se făceau erau numai de interes general.

La mișcarea învățătorilor numită extrașcolară, Haret a cerut și sprijinul preoțimii și i-a fost dat cu toată inima și cu toată autoritatea. Și așa s'a născut și s'a dezvoltat cooperația sub toate formele.

Ar trebui pagini întregi, ca să arăt tot ce a făcut Haret pentru biserica noastră națională, însă mai amintesc un singur fapt și cu aceasta voi încheia.

Aveam în țară mai multe școli catolice pentru instrucția și educația fetelor. În acest școli majoritatea fetelor o formau româncele.

În școlile congregațiunii călugărițelor catolice, „Notre Dame de Sion” în deosebi nu se ținea seamă de nici o dispozițiune luată de ministerul instrucțiunii pentru școlile particulare.

Și ce anume cerea Haret? Să se predea în limba română cursurile de religie, limba maternă, istoria și geografia; să însărcineze cu predarea religiei pe un preot ortodox sau pe altă persoană ortodoxă cu suficientă cultură teologică și să înceteze cu desăvârșire orice încercare directă sau indirectă de a influența asupra elevelor ortodoxe pentru a face să treacă la catolicism. Nu s’au supus.

Călugărițele dela „Notre Dame de Sion” din Galați au răspuns altă dată „că în veci nu va călca picior de preot ortodox peste pragul școalelor lor”. Haret a cerut telegrafic să se supună, că nu înțelege în România „stat în stat”. Călugărițele tergiversau cu răspunsul și atunci le-a dat în judecată. S’au descoperit înaintea Consiliului permanent de instrucție lucruri extraordinare. Mame care se bociau și plângeau cu lacrimi calde, că li s’au furat fetele și au fost trimise în lume, fără urme. Consiliul permanent le-a condamnat și în urmă s’au supus și de atunci religia ortodoxă se predă în aceste școli de preoți ortodocși. Lupta lui Haret a fost crâncenă și-a avut contra sa și prieteni politici de prima mână.

De atunci Haret e numit nu numai *Omul școalei, ci și Omul bisericii.*

II

Cu toate preocupările pentru școală și pentru ridicarea morală și materială a țărânilor, Spiru Haret n’a uitat din aceste preocupări nici Biserica noastră națională. Încă din timpul pe când era inspector general al învățământului, el constatase mari neajunsuri în educația seminariștilor, viitori candidați de preoție.

Seminariile erau cu internat și externat. Toate seminariile aveau 4 clase, afară de Seminarul Central din București și cel dela Socola din Iași, care aveau 7 clase. În seminarul din Râmnicul-Vâlcei cu 4 clase erau 500 de școlari din care 450 externi și 50 interni.

Tot așa și în Seminarul Central din București.

Viața școlarilor externi era o grozavă mizerie morală și fizică. Ei locuiau la gazde în mahalale câte 5 sau 6 într’o cameră, adesea întunecoasă și igrasioasă. Școlarii externi își găteau singuri de ale mâncării. Mare parte din profesori aveau și internate pentru școlari cu dare de mână. Aceștia erau fericiții nu din punct de vedere moral și fizic, ci al promovării din clasă în clasă. Nici unul nu rămânea repetent sau corigent. Era un fel de înțelegere tainică în privința aceasta între profesorii de internate!

Nenorociții de seminariști externi fără mijloace erau exploatați de unii profesori fără pic de milă, fără vreo remușcare de conștiință. E puținul, pe care îl pot spune, căci am trăit 7 ani în asemenea mediu!

Spiru C. Haret cum a ajuns secretarul general în Ministerul instrucțiunii, cu D.A. Sturdza ca ministru, printr’o decizie ministerială, a desființat toate externatele dela seminarii, scăpând pedeoparte pe copii de tot felul de mizerii, iar pe de alta, dând unui număr mai restrâns o îngrijire mai aleasă din punct de vedere intelectual, moral și fizic.

*

* *

În 1895 am intrat pentru prima dată în Cameră cu Sp. Haret. Stăteam alături de el în banca III-a în vechiul local al Camerei. El citea totdeauna reviste streine de știință și făcea notări și însemnări. În luna Decembrie 1995 guvernul a prezentat un proiect de lege, prin care se desființa *popăritul*. Sp. Haret m'a îndemnat pe mine să vorbesc și să susțin acest proiect fiindcă e de o importanță capitală în interesul preoțimii satelor noastre. L-a ascultat și am vorbit. Dar ce era popărit? Prin legea clerului din 1893 (legea Take Ionescu) se stabilea pentru prima dată felul de plată al preoțimei. La orașe comunele primeau o subvenție dela Stat cu care se plăteau preoții și personalul inferior bisericesc. Pentru preoții dela sate s'a impus o dare de 4 lei pe an de cap de familie. Prin urmare sătenii plăteau pentru personalul bisericesc, iar orășenii nu plăteau nimic.

Democrația aceasta conservatoare nu-i putea conveni lui Sp. Haret.

Situația economică a sătenilor noștri nu era de loc înfloritoare, mai ales cu lipsa de pământ de pe atunci și cu lipsa de lucru aproape o jumătate pe an. De aceea pe lângă birul statului nu era ușor pentru un țăran sărac să plătească și dajdia pentru preot sau cum îi mai zicea pe atunci *birul popei* sau *popăritul*.

Prin aceasta s'a produs o încordare de relațiuni între săteni și preoți. Unii săteni plăteau dajdia cu neplăcere, iar alții refuzau să plătească cu toate că dajdia era legală. Și preoții sufereau moralmente de relațiile dintre ei și credincioșii lor și pentru că nu-și primeau salariile.

Și prin legea din 1895 s'a pus capăt unei asemenea situații înlăturându-se popăritul și prevăzându-se salariul în bugetul Ministerului Instrucțiunii și al Cultelor.

*

* *

Tot prin legea clerului din 1893 s'a oprit hirotonia seminariștilor cu 4 clase seminariale, dar s'au desființat seminariale cu 4 clase și s'au lăsat numai Seminarul Central din București și Școala din Iași pe lângă Seminarul particular „Nifon Mitropolitul”. Seminarele acestea au fost reorganizate cu 8 clase și cu cea mai grea programă dintre toate programele școalelor secundare.

Prin această lege s'au fixat și numărul parohiilor din țară. Și cum seminariștii cu 4 clase nu se mai hirotonisau, și absolvenții cu diploma de 8 clase erau puțini numeroși și cei mai mulți mergeau la facultatea de teologie și chiar și în alte direcțiuni multe din parohii rămâneau vacante și credincioșii sufereau în cele religioase.

Veneau la Minister multe plângeri din partea chiriștilor și a oamenilor.

Unele tânguiri erau îndueșătoare. Atunci Sp. Haret în al doilea Minister ținând seama de însemnătatea chestiunii a înființat încă două seminare complete și anume în *Râmnicul-Vâlci* și la *Roman*. În al treilea minister a mai înființat două seminarii și anume în *Buzău* și la *Galați*. Sp. Haret era un distins sociolog. El nu lăsa ca fenomenele sociale să se impună cu violență și căuta din vreme să le prevină.

*

* *

Spiru Haret a prețuit foarte mult însemnătatea Bisericii în serviciul neamului și al țării și preoțimea era considerată ca cel mai important factor social în mijlocul poporului.

O biserică națională slăbită însemna după Haret o mare primejdie națională și socială. Conducătorul asemenea preocupări Haret înființează în 1902 *administrația Casei Bisericii*, o instituție autonomă cu administratorul ei și dependentă numai personal de Ministrul Instrucțiunii și al Cultelor.

Scopul acestei instituții era: *a)* să administreze toate fondurile create prin legea ei de înființare și prin alte legi, în scop de a contribui la *înflorirea bisericii* și de a-i asigura bunul mers și întreținerea materială; *b)* să asigure conservarea averii mișcătoare și nemișcătoare a tuturilor bisericilor, precum și a tuturor așezămintelor bisericesti actuale și viitoare; *c)* să controleze administrația averilor bisericilor, mănăstirilor și așezămintelor bisericesti, oricare ar fi proveniența acestor averi și ori de cine s'ar administra ele; *d)* să administreze toate averile bisericesti și religioase, care n'ar intra în competența nici unui alt organ de administrație, oricărei instituții religioase ar aparține; *e)* să administreze conform legilor toate fondurile acordate prin bugetul anual al statului pentru administrația bisericească și întreținerea cultului creștin ortodox; *f)* să administreze și să dirigă toate afacerile bisericesti și religioase referitoare la biserica dominantă în statul român, la mănăstiri, schituri, la numirea personalului bisericesc, fie de mir sau monahal, la înființarea de biserici noi, oricărui cult ar aparține, la ceremoniile religioase de orice cult, precum și la exercitarea cultelor streine în conformitate cu legile în vigoare în ordinea publică și în bunele moravuri. Ca să arăt cât bine s'a făcut bisericii noastre prin această instituție ar trebui coale întregi, însă nu permite locul. Va veni timpul să se facă și aceasta în comparație cu transformarea ei într-un minister al cultelor și apoi într'un singur secretariat general...

*

* *

Pentru o apropiere mai părintească dintre chiriarhi și preoți, *Sp. Haret* a modificat legea sinodală și a creat instituția *Consistoriului superior bisericesc*. Din această instituție făceau parte toți mitropoliții, episcopii și arhierii, aleșii preoților după eparhii, 2 egumeni de mănăstiri din cele două mitropolii și un delegat al facultății de teologie și un delegat al seminarelor. Până s'a legiferat această instituție Haret a avut luptă aprigă și sbuciumată, fiindcă opoziția conservatoare era contra, cum și unii dintre chiriarhi și dușmanii bisericii, cari o doreau slabă și neputincioasă.

Răposatul N. Dobrescu, un eminent profesor de istorie bisericească dela facultatea de teologie, spunea „că instituția aceasta va deschide o eră de propășire în biserica noastră, iar celui ce a înfăptuit-o într'o lege se cuvine laudă și mulțumire din partea tuturor celor ce țin la binele și ridicarea bisericii

noastre”. Un cleric distins din București spunea și el: „Țin să declar și să afirm că „Consistoriul superior bisericesc” are să aducă în decursul timpului roade atât de folositoare bisericii, încât nu se pot calcula acum. De aceea îmi plec fruntea cu respect și nețărmurită dragoste înaintea d-lui Haret”.

PACOSTEA ANALFABETISMULUI

Stăm foarte rău cu cultura poporului nostru. Avem aproape 50% analfabeți sau neștiutori de carte. Suntem cea din urmă țară din Europa în privința aceasta. E cea mai mare rușine pe fruntea neamului nostru. După războiul cel mare s'a dat poporului *votul obștesc*. Ce faci cu acest vot, dacă alegătorul nu e luminat la minte, dacă nu e conștient de votul său? În mintea întunecată pot pătrunde tot felul de idei periculoase de multe ori chiar intereselor aceluia ce votează inconștient și contra Țării. Demagogia în asemenea caz prinde teren și prosperează. Alegătorii merg la vot ca oile la junghiere! Faptul acesta trebuie să preocupe pe orice Român iubitor de popor și de țară.

Prin legea dela 1864, adică acum 68 de ani s'a proclamat principiul obligativității învățământului primar sau elementar. De atunci până acum principiul acesta binefăcător nu s'a putut realiza. Potrivit numărului copiilor în vârstă de școală mai avem nevoie de 17.000 de învățători pentru ca acest principiu să se poată realiza.

La sfârșitul anului școlar 1894-95 la serbarea școalelor societății pentru învățătura poporului român, făcută la Ateneul Român, am spus ca director, următoarele: „Spun cu sufletul plin de durere, că stăm cât se poate de rău cu instrucția poporului nostru rural. După recensământul copiilor dela țară în vârstă de școală făcut petru anul 1894 avem un număr de 634.342 de copii. Au urmat la școală în anul 1893-94, 186.402 copii. Avem numai 3.149 școli rurale cu 3.629 de învățători. Spre a se putea aplica complet obligativitatea ar trebui pentru numărul acum al copiilor în vârstă de școală dela țară 5.817 școli cu 10.691 de învățători. Prin urmare peste numărul existent de școli rurale ar trebui un plus de 2.668 cu un număr în plus de învățători de 7.062... Cifra, care e cel mai puternic argument de a produce convingerea ne răpește credința de a ne mai numi Belgia Orientului, căci la țară e puterea noastră de viață, acolo e inima românismului. Pe lângă aceasta, dureros lucru e când ne gândim că un popor vecin chemat de curând la viața națională face pe tăcute progrese simțitoare... Și când ne gândim, că o țară din depărtatul Orient, *Japonia*, stă mai bine ca noi în ceea ce privește învățământul primar rural”.

Nu e timpul să arăt ce era să pat cu autoritatea superioară școlară pentru expunerea în public a unor asemenea adevăruri crude. Stăpâna mentalitatea că un popor incult e mai ușor de condus.

Am avut însă un ministru, care a înțeles însemnătatea culturii poporului. Acesta a fost *Spiru Haret*.

El a făcut din școala primară obiectul preocupărilor lui. În timpul ministeriatelor lui s'au înființat 1.065 școli rurale și 1.000 cursuri de adulți. S'au construit prin Casa școalelor 1.931 de localuri de școli. În chipul acesta,

de unde în 1899 aveam 22,2% știutori de carte, în 1909 aveam 39,4%, în interval de 10 ani numărul știutorilor de carte a crescut cu 17,2%.

Dar nu numai atât! Pentru îmbunătățirea stării morale și materiale a țaranului român, el a creat în jurul școalei cu învățători, pe care îi aprecia atât de mult, așa zisa activitate extrașcolară. Cercuri culturale și conferințe culturale, biblioteci populare au răsărit ca din pământ. Tot el a creat cooperația sub formele de bănci populare, cooperative de tot felul, obștii agricole. Trebuie să spun că acestea din urmă le-a cerut numai dela învățătorii cari pot, iar care nu pot să se ocupe numai cu școala. Tot Haret a întemeiat revista populară „Albina” pentru absolvenții cursului primar, a întemeiat societatea „Steaua”, care a publicat peste un milion de broșuri cu cuprins variat folositor. Pentru formarea conștiinței naționale a organizat serbările de 24 Ianuarie și 10 Maiu, serbările pentru Ștefan cel Mare din București, Buzești etc. și pentru Mihai Viteazul la Călugăreni. Spiru Haret a produs în jurul școalei primare o minunată mișcare, care nu s’a mai văzut în țara noastră.

*

* *

După marele războiu s’au făcut două mari reforme: *Votul obștesc și împroprietărirea*. Aceste reforme fără cultura minții nu se pot aplica cu folos. S’a găsit însă un ministru înțelegător și anume Dr. *C. Anghelescu*, un adevărat continuator al operilor lui Sp. Haret. El a înființat numeroase posturi de învățători, a înființat multe școli normale. A colindat țara în lung și în larg și a îndemnat și sprijinit pe săteni pentru construirea de localuri de școală. Și astfel a luat ființă mii de localuri de școală. A fost sprijinit de toată lumea: de prefecti, învățători și preoți și mai presus de tot de săteni. Ei au contribuit cu munca, cu materia și chiar cu bani. Și lucrarea aceasta era atât de necesară, când ne gândim că, în *Basarabia* erau 90% analfabeți și că școala nu poate exista fără un bun local.

*

* *

De patru ani de zile însă nu s’a mai făcut nici o îmbunătățire școalei rurale. Nu s’a mai înființat nici un post de învățători! Din contră, s’au desființat școli normale. Dar ce e și mai dureros; s-a desființat aproape obligativitatea, căci dacă s’au dat ordine să nu mai fie amendați părinții, cari nu-și dau copiii la școală, atunci înseamnă că ideea de obligativitate a dispărut. S’a desființat cu totul învățământul complementar, atât de necesar copiilor sătenilor noștri. S’au desființat mai mult de jumătate din școlile elementare de meserii și de agricultură. Trăim vremuri de mare criză pentru școala poporului rural. Acum s’a vorbit serios, că ministerul de finanțe ar fi cerut ministerului de instrucție desființarea a 20.000 de posturi de învățători. Dacă este așa, atunci nu urmează decât să punem lacăt la școala primară rurală.

ÎN JURUL COMEMORĂRII LUI SPIRU HARET

D. Ioan Simionescu, profesor universitar și membru al Academiei române, a publicat în „Universul” de Sâmbătă 31 Decembrie 1932, un articol intitulat „Însuflețirea”. Domnia sa e un foarte bun scriitor și conferențiar și-l apreciez și-l stimez foarte mult.

El a colindat țara și ne-a făcut cunoscute toate frumusețile ei din punct de vedere geografic și etnografic. Toate articolele publicate ani de zile în diferite gazete, în reviste și conferințele ținute pot constitui o enciclopedie cu cunoștințe variate și folositoare pentru toți românii, tineri și bătrâni.

Odată acestea spuse, țin să fac câteva rectificări asupra celor cuprinse în articolul amintit. Domnia-sa vorbește despre însuflețirea cu care s’au comemorat 20 de ani dela moartea lui Sf. Haret, de dascălimea noastră și îndeosebi de învățători, cari au și luat inițiativa acestei comemorări. Este foarte adevărat că inițiativa n’a fost luată de oficialitate sau de partidul liberal, căruia i-a aparținut, ci de „Asociația generală a învățătorilor” prin președintele ei, d. Țoni. Am ascultat cuvântările ce s’au ținut Duminică 18 Decembrie 1932 la fundația Carol și mărturisesc, că adânc mișcat de cuvântarea d-lui Țoni am retrăit câteva momente din viața publică a lui Haret și n’am putut să mă rețin ca după terminarea serbării să nu mă duc să-l sărut pe amândoi obraji.

D. Țoni în descrierea operii lui Haret pentru școala primară rurală și pentru țărânie s’a întrecut pe el. Și cuvintele lui din urmă prin care spunea, *să muncim, să fugim de demagogie, să ne întoarcem la școala lui Haret* au zguduit sufletele tuturor. Și așa a fost comemorat Haret în toate capitalele de județ de către asociațiile județene învățătoresți. Și pretutindeni au stat alături de învățători și toate celelalte categorii de profesori. Am urmărit și revistele învățătoresți și toate sunt pline de articole privitoare la Haret și opera lui. S’a comemorat un bărbat distins al neamului și cel mai distins al școalei și al bisericii.

Cu acest prilej, în articolul său d. Simionescu spune: „Și totuși noi nu cunoaștem îndeajuns întreaga urzeală sufletească a acestui animator fără pereche”: „Cei cari l-au cunoscut mai îndeaproape, cari au venit zilnic în contact cu el, când era în plină activitate aveau datoria să ni-l descrie întreg, să scoată în relief însușirile lui sufletești variate și complexe, să pună în evidență adâncimea gândurilor lui în domeniul social și pedagogic”.

Foarte adevărat. Cuvintele acestea le subscriu fără nicio rezervă. Trebuia o lucrare de întregire a operii lui și a sufletului lui bun, drept și iubitor de țară și neam.

Ne trebuia o lucrare cum a făcut d. Xenii despre *Take Ionescu*. D-l Xenii l-a cunoscut de aproape pe Take Ionescu și i-a fost un devotat credincios. Desigur că d. Xenii are și unele exagerări, însă lucrarea e inteligent și frumos scrisă.

Fac însă unele rectificări la cele spuse de dl. Simionescu. Domnia-sa a stat departe de noi în 1911 și 1912, căci locuia și era profesor la universitatea din Iași. În Decembrie 1911 am sărbătorit la „Liedertafel” printr’o masă, la care au luat parte peste 420 de profesori universitari, institutori și învățători, veniți din toate colțurile țării. Peste 50 au stat pe coridoare numai fiind locuri disponibile.

A fost o serbare cum nu s'a văzut. Ionel C. Brătianu sta la dreapta sărbătoritului. S'a prezentat lui Haret și o lucrare de omagiu cu 1223 pagini și la care colaboraseră 151 de profesori de toate gradele. Lucrarea e intitulată „Ale Tale dintru ale Tale” și cred că spune îndeajuns, fiindcă e studiată aici întreaga lui operă de bărbați cunoscători. Va servi lucrarea aceasta pentru toate vremurile de înfăptuirile lui Haret, însă e păcat că nu poate fi la îndemâna tuturor.

Zilele acestea a apărut o lucrare de *Marin Niculescu* intitulată „*Spiru Haret pedagog național*” cu o prefață de G.G. Antonescu, profesor de pedagogie la universitatea din București. Lucrarea e din cele mai bune ce cunosc. E scrisă cu competență și cu suflet. Va servi tuturor ca un fel de *Vade mecum* asupra epocii școlare a lui Haret. D-l Antonescu o caracterizează astfel: „Studiul de față asupra operii lui Haret, în momentul acesta când școala noastră trece printr'o criză periculoasă, e important pentru că face cunoscută o epocă glorioasă din istoria școlii române moderne și mai ales pentru că pune în relief valoarea de actualitate a operii pedagogice a lui Haret”.

Prin urmare nici o descurajare, căci cu cât trece timpul opera lui Haret apare mai frumoasă, mai măreață și se vor găsi bărbați competenți cari s'o desăvârșească așa cum o dorim.

În Decembrie 1912 Sp. Haret ne-a părăsit și l-am dus la groapă, plâns de toată lumea. A doua zi după înmormântare s'au întrunit la liceul Lazăr numeroși profesori de toate gradele și au luat următoarele hotărâri:

a) Să se publice liste de subscripție pentru adunarea de fonduri spre a i se ridica lui Haret un monument în București; b) Să se adune toate cuvântările, articole din reviste și din gazete spre a se publica la un loc cu un studiu introductiv cu prilejul inaugurării monumentului.

S'a ales și un comitet, care să se ocupe cu adunarea și sistematizarea materialului.

Dar d. Simionescu mai spune, că cei mai deaproape colaboratori ai lui Haret trebuia să adune din scrisorile lui împrăștiate la toată lumea, căci sunt documente prețioase asupra tainelor lui sufletești nebănuite și necunoscute de toată lumea. Alegerea și tipărirea lor ar valora mai mult decât statuia, ce nu se mai ridică!

Și chestiunea scrisorilor a fost discutată și s'a hotărât să se ceară și să se trimită lui P. Gârboviceanu, profesor. S'au publicat anunțuri prin gazete, prin revista populară „Albina” și prin revista generală a învățământului. S'au trimis vreo 40 de scrisori și cu ale mele 12 sau în total 52, pe care le-am expus în vitrina „Cărții Românești”, când s'a făcut comemorarea. Părintele Bălășel, folclorist și cooperador a tipărit într'o broșură 30 de scrisori primite dela Haret. Ce să faci, dacă cele mai bune intenții nu sunt îndeajuns apreciate. Și apoi în timpul războiului câte lucrări prețioase nu s'au pierdut!

Vom mai face un apel și vom vedea rezultatul.

În întrunirea dela liceul Lazăr s'a ales un comitet de acțiune pentru ridicarea monumentului Haret, compus din *Ermil Pangrati*, profesor universitar ca președinte, *Gh. Adamescu*, *Brătîlă*, *dr. Proca*, *Gh. Costescu*, *L. Mrejeriu* și *P. Gârboviceanu*, ca administrator și casier.

Sumele s'au adunat și s'au ținut două concursuri până acum pentru facerea machetelor și s'a mai însărcinat un sculptor artist, care n'a luat parte la concursuri, să facă și el o machetă.

Sperăm că în toamnă să fie ridicat și monumentul și de dorit ar fi să fie făcut de un artist român, căci Haret a fost un mare naționalist.

Pe lângă comitetul de acțiune mai e și un comitet de onoare, care dă cel mai prețios sprijin, ca lucrarea să se îndeplinească cât mai neîntârziat.

